

УДК 37.03

О.Б. Нікітюк, О.Ф. Євсюков

Українська інженерно-педагогічна академія, Харків

КРЕАТИВНІСТЬ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ КОМПОНЕНТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Розглянута особистість в процесі навчання у вищих навчальних закладах, шляхи активізації її творчих здібностей та розвитку власного творчого потенціалу для здійснення високоякісного навчально-виховного процесу.

Ключові слова: креативність, креативна готовність, творчість, творча унікальність, творчі здібності, обдарованість, інтелект, інтелектуальні здібності.

Вступ

Постановка проблеми. Сучасний погляд на властивості креативної особистості та їх розвиток, і взагалі на проблеми творчості і обдарованості характеризується підвищенням інтересу та розширенням масштабів наукової зацікавленості. Можливо, подібна ситуація зумовлена ідеологічними чинниками, що панували у суспільстві у другій половині ХХ ст. які орієнтувалися на загальну рівність індивідуумів, а можливо, сучасна зацікавленість є результатом історичного розвитку наукових знань, і саме тепер прийшов час висвітлити зазначені питання.

Актуальність проблеми: стан економіки, політики в Україні, рівень життя населення призвели як до значного підвищення соціальної напруги, до загострення особистісних проблем людей, та до кризи в системі освіти й отже збільшили попит на кваліфікованих вчителів. Професія педагога є складною тому, що постійно зростають як вимоги щодо рівня професійно значущих знань, умінь, навичок, так і вимоги до рівня розвитку особистості самого вчителя, його соціальних навичок і особливо сформованості індивідуального стилю діяльності, який має бути високоефективним. Звідси витікає необхідність в особистісному зростанні вчителя, без якого неможливий розвиток власного стилю навчання.

Аналіз досліджень. Вивченням творчої діяльності займалися вчені, такі як Д. Богоявленська, Е. Боно, Л. Виготський, В. Давидов, В. Кузін, П. Пономарьов, Д. Ельконін та ін. Крім того, у роботах М. Зіновіної, І. Медакової, Н. Пейсахова, А. Єсаулова та ін. звертається увага на те, що успіх системного творчого мислення в процесі професійної підготовки багато в чому визначається рівнем сформованості основних компонентів творчого мислення на більш ранніх етапах формування особистості. До таких компонентів входять: здатність до аналізу, синтезу, порівнянню та встановленню причинно-наслідкових зв'язків, критичність мислення та здатність знаходити протиріччя, прогнозування мо-

жливого розвитку, здатність понорамно бачити будь-яку систему або об'єкт в аспекті минулого (теперішнього, майбутнього), будувати алгоритм дій, генерувати нові ідеї і вирішувати їх у образно-графічній формі.

Основний матеріал

Специфікою мотиваційно-особистісного підходу до дослідження творчого мислення є вивчення мотиваційної сфери і якостей особистості суб'єктів із високими творчими показниками. Креативність признається багатовимірним явищем, що включає як інтелектуальні, так і не інтелектуальні (особистісні, соціальні) фактори.

Термін «креативність» у педагогіці та психології набув поширення у 60-ті роки ХХ століття. За сучасних умов він активно використовується в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних авторів (В. Дружинін, Л. Єрмолаєва-Гоміна, М. Козленко, О. Лук, А. Маслоу, О. Матюшкін, В. Петухов, Е. Торенс, К. Тошина, М. Лещенко, В. Франкл, Е. Фром та ін.) [2, с. 215].

Проте згадане поняття не можна визнати чітко та однозначно визначеним, не запропоновано єдиного підходу або концепції креативності. Тільки в зарубіжній психології існує близько сотні визначень згаданого поняття, що відбивають уявлення дослідників, представлених в межах численних концепцій креативності.

З огляду на вищевикладене, наше завдання полягає у виробленні якомога адекватної технології формування креативної компетенції майбутніх фахівців та активізацію їхнього творчого потенціалу до здійснення навчально-виховного процесу відповідно до вимог сучасного соціуму, тобто формуванню гармонійно розвиненої особистості. До поняття формування гармонійно розвиненої особистості ми відносимо і здатність майбутніх фахівців до формування креативності підростаючого покоління.

Оскільки креативність є ключовим поняттям нашого науково-педагогічного дослідження, то виникає потреба у визначенні цієї дефініції.

Креативність (від лат. *creatio* – створення) – творчі здібності індивіда, що характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей і що входять в структуру обдарованості в якості незалежного фактору. На думку П.Торренса, креативність включає в себе підвищену чутливість до визначення цих проблем, до дефіциту або протиріч знань, дій з визначення цих проблем, до пошуку їх рішень на основі висунення гіпотез, до перевірки і зміни гіпотез, до формулювання результату вирішення. Для визначення креативності використовуються різноманітні тести дивергентного мислення, особистісні опитувальники, аналіз результативності діяльності. З метою поліпшення розвитку творчого мислення можуть використовуватись навчальні ситуації, котрі характеризуються незавершеністю або відкритістю для інтеграції нових елементів, при цьому учнів захоплюють до формулювання великої кількості питань. Отже, креативність – це творчі здібності індивіда, здатність породжувати незвичні ідеї, відхилитись від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації.

Креативність визначається як «творчі можливості людини, що можуть виявлятися в мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності, характеризувати особистість в цілому або її окремі сторони. Креативність розглядається як найважливіший і відносно незалежний фактор обдарованості».

Співвідношення понять «творче мислення» і «творча особистість» вимагає подальшої розробки, хоча відомо, що сукупність характеристик не вичерпує особистість як цілісність. Розвиток творчого мислення відбувається в контексті загального розвитку особистості. Окремі аспекти даної проблеми досліджуються як у вітчизняній, так і в зарубіжній психології.

Дослідження зарубіжних психологів підтвердили висновок про те, що прояв креативності, з одного боку, не залежить від рівня розвитку інтелекту, а з іншого – креативність обов'язково припускає інтелектуальний розвиток вище за середній рівень, оскільки лише такий рівень може забезпечити основу творчої продуктивності. Існує думка про те, що обдаровані діти мають високі творчі показники і IQ вище 120 балів. Для реалізації креативності потрібна інтелектуальна ініціативність, але сама креативність не обов'язкова для простої інтелектуальної діяльності. Крім того, великі знання, ерудиція іноді заважають бачити явище в іншій перспективі, приводячи до стереотипу рішення. Сформовані численні навички і способи розв'язання завдань призводять до того, що людина вже не прагне до пошуку нових самостійних та оригінальних рішень.

Творча уява і здатність до нововведень знаходяться в зворотному відношенні до таких властивостей, як скромність, м'які манери та приємне звернення. Творчі можливості пов'язані з такими агре-

сивними рисами, як напористість, впертість та ін.

Особистість має здібності, мотиви, знання й уміння, завдяки яким вона може створити новий, оригінальний і унікальний продукт. Дуже велике значення в розкритті й розширенні творчих можливостей особистості мають її уява, інтуїція, неусвідомлені компоненти розумової активності, а також потреба в самоактуалізації.

Отже, головна характеристика творчості це створення нового. Серед сучасних позицій науковців щодо природи творчості виділяють два підходи. Перший підхід розглядає творчість як діяльність спрямовану на створення нових суспільно значущих цінностей; основну увагу приділяють критеріям об'єктивної новизни й оригінальності продуктів творчої діяльності. Другий підхід пов'язує творчість із самореалізацією людини, з розвитком мотивації її творчої діяльності. Критерій творчості є її цінність – особистість самої людини, а не тільки продукт творчої діяльності. Основною та центром творчості є сама особистість, суб'єкт, без якого неможлива творча діяльність.

У загальній структурі творчої діяльності як системи можна виділити кілька основних підсистем:

- процес творчої діяльності;
- продукт творчої діяльності;
- особистість творця;
- середовище;
- умови, в яких проходить творчість.

Особистість творця характеризується здібностями, особливостями розуму, темпераментом, віком, характером тощо. Середовище й умови являють собою фізичне оточення, колектив, стимулятори та бар'єри у творчій діяльності та ін. Творчий процес людини – послідовність творчих актів. Творчий акт можна вважати умовною одиницею творчого процесу, зручною для аналізу та вивчення механізмів творчості.

А.С. Грузенберг в своїх працях "Психологія творчості", "Геній і творчість" розрізняє три типи теорій:

1. Філософський тип, який містить два підтипи: гносеологічний (пізнання світу за допомогою інтуїції) та метафізичний (розкриття метафізичної сутності в релігійно-етичній концепції).

2. Психологічний, що має два різновиди: зближення з природознавством, пов'язане з розглядом творчої уяви, інтуїтивного мислення, творчого екстазу та натхнення, об'єктивізації образів, творчості первісних народів, юрби, дітей, творчості винахідників (евріології), невід'ємної творчості (у сні тощо) і відгалуження психопатології (дослідження геніальності та божевілля, впливу спадковості, алкоголізму, статевих особливостей, ролі марнославства, особливостей психічнохворих і медіумів).

3. Інтуїтивний з естетичним та істориколітературним різновидом (естетичний полягає в розкрит-

ті метафізичної сутності світу за допомогою художньої інтуїції) [1, с. 9].

Одна з найвідоміших концепцій обдарованості в американській і світовій психології є теорія трьох кілець Дж.Рензуллі. У ній обдарованість розглянуто як взаємодію трьох груп людських якостей: інтелектуальних здібностей, що перевищують середній рівень, високої захопленості виконуваним завданням і високим рівнем креативності. Дж.Рензуллі акцентує увагу на взаємодії зазначених елементів і їх рівності.

У цій концепції є три важливі аспекти:

1) Скептичне ставлення до тестів як засобів ідентифікації обдарованості;

2) Розгляд мотивації не як зовнішньої умови, а ядерного утворення обдарованості разом зі здібностями та креативністю, але на жаль, тут обдарованість – не інтегральне утворення, а результат додавання компонентів;

3) Правильний спосіб розвитку обдарованості – включення в цікаву діяльність.

У реальному житті ми маємо справу переважно з комбінованими видами творчості. Викладачеві приходиться діяти не тільки в комунікативній царині, а й виконувати управлінські функції, приймати рішення в різних складних життєвих ситуаціях. Безумовно викладач має бути мінімально здатним до ігрової, наукової й технічної творчості, щоб зацікавити студентів, "підштовхнути" їх до творчості або виявити в них творчі здібності, розпізнати "творчий почерк". Це непросте завдання для виконання якого потрібно особливі вміння, знання та досвід.

Творчість як процес проходить на різних рівнях: несвідомому, рівні підсвідомості, свідомості і надсвідомості. Кожний із цих рівнів має свою специфіку творення, механізми творчості та характеру її продуктів.

Найвищий рівень розвитку творчості – взаємодія між зазначеними її рівнями, коли "креативне поле" захоплює всі ділянки мозку. Внутрішнім змістом творчості можна вважати динамізм усіх якостей і властивостей людини в творчому акті. Такий динамізм становить основний зміст поняття творчого потенціалу. Його пов'язують з усвідомленням діяльнісних засад буття індивіда, під яким розуміють силу, здібності, потенційні можливості, енергію.

Політ фантазії є складовою творчого процесу, забезпечується знаннями, підкреслюється здібностями і цілеспрямованістю, супроводжується емоційним станом. Уся діяльність компонентів психічної активності сприяє утворенню різноманітних цінностей в усіх сферах людської діяльності.

Як складне психічне утворення творчий процес має певні етапи:

– зародження ідеї, реалізації її у творчому акті;

– концентрація, накопичення знань, які прямо або опосередковано стосуються цієї проблеми;

– свідомо і несвідомо робота над матеріалами, об'єднання, вибір варіантів.

Творчий потенціал як цілісна якість людини, є соціальною за своєю сутністю, виникає в процесі соціалізації та проявляється у творчій активності людини. Звідси підготовленість до стабільної творчої праці спирається на творчу активність свідомості, яка є сформованою на пізнання та перетворення світу.

Особистість реалізується у творчості. Кожній людині потрібні мужність, впевненість, віра в себе та своє покликання, щоб якнайповніше виявити себе у творчості. Творча особистість – це людина, яка має високий рівень знань і вмє відкинути звичайне, шаблонне. Для творчої особистості потреба в творчості нагальна й неодмінна.

Людина, яка займається творчою діяльністю, веде особливий спосіб життя. Її зв'язки з навколишнім світом і людьми багаті й різноманітні, вона багатозначно сприймає всі явища дійсності. Психологи називають такий стиль життя творчим стилем діяльності або творчою активністю. Деякі автори ототожнюють творчу активність з креативністю. Креативність означає здібності швидко та нестандартно розв'язувати інтелектуальні навчальні задачі. Американський психолог Х.Е. Трік виділив чотири напрями дослідження креативності: креативність як продукт, процес, здібність і якість. У межах першого напрямку креативність ототожнено з продуктивністю мислення чи інтелекту. Другий напрям розглядає креативність як творчість мислення, його процесуальну характеристику. Третій ґрунтується на тому, що креативність пов'язана не лише з мисленням, а й з іншими підсистемами інтелекту. За четвертим напрямом креативність – головна риса високорозвинутої особистості.

Отже, креативність – це:

– системна якість інтелекту;

– сукупність особливостей психіки, які забезпечують продуктивні перетворення в діяльності особистості;

– не певний набір особистісних рис, а реалізація людиною власної індивідуальності. Це презентація своєї індивідуальності іншому;

– природна властивість особистості, яка існує від початку життя людини; це найвища форма активності особистості.

– активність, що втілюється в продуктах творчості. Завдяки їй людина виражає себе, свій внутрішній світ, змінюючи його;

– вона творить не тільки зовнішній світ, але й свій власний (внутрішній) [4, с. 63].

Найбільш продуктивними серед креативів виявляються більш активні, агресивні в захисті свого «Я», здатні до співробітництва й організованості, здатні правильно визначати цілісність явищ, швидко і правильно цим користуватися, здатні легко при-

стосовуватися й експериментувати, легко відмовлятися від власних нерезультативних ідей, швидко орієнтовуватися в дійсності.

Значимий напрямок в дослідженні впливу структури особистості на її творчу діяльність склало вивчення особистісної рефлексії та її зв'язку з рефлексивними механізмами творчості. І.Н.Семенов розглядає мислення у взаємозв'язку чотирьох його компонентів: особистісного і рефлексивного (утворюючу значеннєву сферу), предметного й операційного (утворюючу змістовну сферу).

Серед особистісних якостей креативних людей, описаних, наприклад, П. Торренсом (84 якості), зустрічаються й протилежні. З одного боку, це прагнення до домінування, сміливість в захисті своїх ідей, потреба в соціальних контактах і соціальній активності, товариськість і популярність і т. ін. З іншого боку, боязливість, сором'язливість, любов до самотності, непопулярність і відчуженість. Проаналізувавши ці дані, П. Торренс вказав на загальну соціально-психологічну рису креативів – відсутність конформності, яка виражається в самостійності групи.

У сучасних умовах творча особистість стає досить вагомим для суспільства на всіх етапах його розвитку. Зміни у суспільстві, що відбуваються досить швидко, потребують від людини якостей, котрі б дозволяли творчо і продуктивно підходити до будь-яких змін. Для того, щоб вижити у ситуації постійних змін, щоб адекватно на них реагувати, особистість повинна активізувати свій творчий потенціал. Таким чином, виникає протиріччя між репродуктивним характером традиційної системи освіти і нагальною потребою суспільства у креативній системі розвитку особистості.

Різні автори визначають здатність до творчості по-різному, але загальним поняттям є те, що здатність до творчості ґрунтується на створенні чогось нового, оригінального. Критерієм творчості при цьому є не якість результату, а характеристики та процеси, котрі активізують творчу продуктивність – саме це називається креативністю (Е. Фром) [5, с. 2].

На думку М. Сказкіна, незважаючи на дану від природи здатність до творчої діяльності, тільки цілеспрямоване навчання дає можливість забезпечити високий рівень розвитку закладених творчих здібностей. Формування цих здібностей варто починати на ранніх етапах розвитку особистості.

Психологічні аспекти проблеми формування креативності в основному вже вивчені, педагогічні ж основи представлені не досить детально. Особливо ця проблема стосується періоду початкового розвитку становлення особистості. Сучасна педагогічна практика намагається вирішити це протиріччя різними шляхами: реалізацією особистісноорієнтованої системи в навчанні та вихованні студентів; пріоритетами до перспективних навчальних цінностей та ін.

Оскільки нами було зауважено, що формування креативності варто починати на ранніх етапах розвитку особистості, то існує нагальна потреба у підготовці майбутніх фахівців за спеціальністю „інтелектуальна власність” та викладачів до активізації креативного потенціалу студентів з перших курсів навчання у вищих навчальних закладах.

Одночасно науковці Б. Ананьєв, І. Зимня, М. Бобнєва стверджують, що студентський вік є найважливішим періодом у житті людини. У цей період молода людина засвоює основні принципи професійного кредо. У процесі навчання та практики відбувається формування професійних умінь та навичок, необхідних в організації навчально-виховного процесу і, зокрема, активізації креативного потенціалу особистості [3, с. 16].

В основу сучасних концепцій освіти покладена ідея розвитку особистості, її творчих здібностей. Причини інтересу дослідників до проблеми креативності досить різноманітні, одна вони передусім визначаються інтелектуалізацією сучасного суспільства та значущістю проблеми творчого розвитку особистості. Значне прискорення науково-технічного прогресу, що суттєво змінює тип соціального стимулювання наукових досліджень, визначає новий етап розвитку проблеми творчості.

У свою чергу принцип креативності у професійній підготовці майбутніх фахівців та навчально-виховному процесі полягає у максимальній орієнтації на творче начало у навчальній діяльності, засвоєнні власного досвіду творчої діяльності. Тут мова йде не просто про просте «видумування» завдань по аналогії, а передусім мається на увазі формування в учнів здатності самостійно знаходити рішення завдань, які не зустрічались раніше, самостійне «відкриття» нами нових способів дій.

Поняття творчої особистості можна трактувати двома шляхами. Відповідно першому, креативність або творча здібність у тому чи іншому змісті властива кожній людині. вона також невід'ємна від людини як здатність мислити, розмовляти, відчувати. Більше того, реалізація творчого потенціалу, незалежно від його масштабів, роблять людину психічно повноцінною. Позбавити людину такої можливості – означає викликати в неї невротичний стан.

Погляд на креативність як універсальну рису особистості людини, зокрема, майбутнього фахівця, завданням якого є активізація творчого потенціалу вихованців, передбачає визначення розуміння творчості. Творчість розуміється нами як процес створення чогось нового, при чому процес не запрограмований, непередбачуваний і раптовий. При цьому до уваги не береться цінність результату творчого акту і його новизна для великої групи людей, для суспільства або для людства. Головне, щоб результат був новим і значущим для «творця». Самостійне, оригінальне вирішення учнем задачі, котра вже має

відповідь, буде творчим актом, а його самого вже варто оцінювати як творчу особистість.

Згідно другого трактування, не кожен особистість варто вважати творчою особистістю або творцем. Подібна позиція пов'язана з іншим розумінням природи творчості. Тут крім незапрограмованого процесу створення нового, береться до уваги цінність нового результату. Він повинен бути загальнозначущим, хоча його масштаб може бути різним. Важливою рисою творця є сильна і стійка потреба у творчості. Творча особистість не може жити без творчості, вона бачить у ній головну мету і основний зміст свого життя.

Багатьом людям, навіть творчо обдарованим, не вистачає творчої компетентності. Можна виділити три аспекти такої компетентності. По-перше, наскільки людина готова до творчості в умовах багатомірності та альтернативності сучасної культури. По-друге, наскільки вона володіє специфічними «мовами» різних видів творчої діяльності, набором кодів, котрі дозволяють їй дешифрувати інформацію з різних галузей і перекласти «мовою» своєї творчості. Третій аспект творчої компетентності являє собою ступінь оволодіння особистісною системою «технічних» навичок та умінь, від якої залежить здатність здійснити задумані та «придумані» ідеї.

Саме креативна здатність ґрунтується на творчій фантазії, яка є синтезом уяви та емпатії (перевтілення).

Завданням педагога і є активізація цієї творчої фантазії, яка в свою чергу активізує креативність та розвиває вроджені творчі здібності.

ВИСНОВОК

З огляду на поставлену нами проблему завданням професійної підготовки майбутніх фахівців вихователів, учителів є активізація усіх їхніх креативних здібностей і вироблення мотивації до здійснення навчально-виховного процесу засобами творчості, тобто пошуку креативних шляхів до розвитку власного творчого потенціалу та креативності вихованців.

На нашу думку у студентів що навчаються за спеціальністю „Інтелектуальна власність” у вищих навчальних закладів необхідно формувати креатив-

ну готовність, бо саме вони є не лише майбутньою управлінською елітою країни, а й особистостями які навчатимуть інших у тих самих навчальних закладах країни, в своїх організаціях та на підприємствах. Також при формуванні креативної готовності студентів що навчаються за спеціальністю „Інтелектуальна власність” молодь повинна перш за все звертати увагу на особливості поведінки, необхідні для досягнення успіху, методи і методики успішного розвитку вербальної креативності. Крім того, треба ознайомитись з атрибутами та характерними особливостями стилю управлінської діяльності. Вміла реалізація здобутих теоретичних знань стане безумовною запорукою ефективного керівництва, розроблення методологічних основ управління навчально-освітнім процесом у системі підготовки і перепідготовки управлінських кадрів усіх сфер народного господарства країни.

Список літератури

1. Абакумова Н.Н. Анализ и экспертиза обучающих программ: к проблеме эффективности дистанционного образования / Н.Н. Абакумова // Открытое и дистанционное образование. – М., 2002. – № 2(6). – 9 с.
2. Литвиненко С. Креативність як загальна здібність до творчості: сучасні підходи / С. Литвиненко // Збірник наукових праць полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. – Серія «Педагогічні науки». – Полтава, 2006. – Вип. 3(50). – С. 215-219.
3. Павлюк Р. Критеріальна готовність майбутніх вихователів до використання казки при навчанні іноземної мови дошкільників / Р. Павлюк // Наукові здобутки студентів і магістрантів – школі XXI століття: мат-ли Міжнар. наук.-пр. конф., м. Полтава, 14-15 березня 2006 року. – Полтава: ПДПУ, 2006. – С. 16-17.
4. Развитие образования в странах СНГ / Рос акад. образования. Ин-т теории образования и педагогики; под ред. В.А. Мясникова. – М., 2002. – Вып. 2: Дистанционное образование / Сост.: М.А. Джапарова, Н.В. Новожилова. – 63с.
5. Сидорчук Т.А. Система творческих заданий как средство креативности на начальном этапе становления личности: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1998. – 21 с.

Надійшла до редколегії 10.11.2010

Рецензент: д-р пед. наук, проф. М.І. Лазарев, Українська інженерно-педагогічна академія, Харків.

КРЕАТИВНОСТЬ КАК НЕОТЪЕМЛЕМЫЙ КОМПОНЕНТ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

О.Б. Никитюк, А.Ф. Евсюков

Рассмотрена личность в процессе обучения в высших учебных заведениях, пути активизации ее творческих способностей и развития собственного творческого потенциала для совершения высококачественного учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: креативность, креативная готовность, творчество, творческая уникальность, творческие способности, одаренность, интеллект, интеллектуальные способности.

CREATIVITY AS AN INTEGRAL COMPONENT OF THE INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF CREATIVITY IN LEARNING IN TERTIARY

O.B. Nikituk, A.F. Evsyukov

Reviewed papers in learning in tertiary institutions, ways of strengthening its creativity and develop their own creative potential in order to carry out high-quality teaching and educational process.

Keywords: creativity, creative, creativity, creative uniqueness, creativity, talent, intelligence, intellectual abilities.